

A.Konan Doyl “Sherlok Xolms haqida hikoyalar”

MALLALAR UYUSHMASI

Bu voqea o'tgan yili kuzda bo'lgan edi. Sherlok Xolmsning huzurida allaqanday juda semiz, o'rta yoshlardagi qizg'ish-malla kishi o'tirardi. Men ichkariga kirmoqchi bo'ldim-u, lekin ikkovlarini qizg'in suhbat ustida ko'rib, chiqib ketishga shoshildim. Ammo Xolms meni xonaga surgab olib kirib, eshikni berkitdi.

— Kelganingiz ayni muddao bo'ldi, azizim Uotson,— dedi u muloyimgina.

— Sizlarga xalal bermay dedim. Nazarimda, banddek ko'rindingiz.

— Ha, bandman. Juda ham bandman.

— Narigi xonaga chiqib kutib tura qolsam bo'lasmikin?

— Yo'q, yo'q... Mister Uilson,—dedi u semiz kishiga murojaat qilib,— bu jentlmen muvaffaqiyatli chiqqan tadqiqotlarimning ko'pchiligida menga ancha-muncha do'stona yordam ko'rsatgan. Aminmanki, sizning ishingizda ham foydasi tegsa kerak.

Semiz kishi o'tirgan yeridan sal qo'zg'alib menga bosh irg'adi; uning semizlikdan qisilib ketgan kichkina ko'zlari menga sinchkovlik bilan tikildi.

— Mana bu yerga, divanga o'tiring,— dedi Xolms.

U kresloga o'tirdi va o'ygaga toladigan vaqtlaridagi odatiga ko'ra ikkala qo'lining uchlarini chirmashtirdi.

— Bilamanki, azizim Uotson,— dedi u,— siz mening hamma g'ayrioddiy narsalarga, kundalik hayotimizning maromini buzadigan hamma narsaga ishqiboz ekanligimni ma'qullaysiz. Agar sizda shu g'ayrioddiy voqealarga ishqibozlik bo'lmaganda mening kamtarona sarguzashtlarimni shu qadar zavq-shavq bilan yozib bormas edingiz... Zotan, sidqidildan aytishim kerakki, sizning ba'zi hikoyalaringizda mening faoliyatim bir qancha bo'yab ko'rsatiladi.

— Rostini aytganda, sizning sarguzashtlaringiz menga hamisha nihoyatda qiziq bo'lib tuyulardi,— deb e'tiroz bildirdim men.

— Kuni kechagina sizga eng zo'r xayol kuchi ham kundalik hayotimizda uchraydigan g'ayri oddiy va aloma hodisalarni tasavvur etishdan ojiz, degan edim shekilli.

Men o'sha zahotiyuq bu fikringiz unchalik to'g'ri bo'lmasa kerak, degan edim.

— Shunga qaramay, doktor, meni haq deyishga majbur bo'lasiz, aks holda, sizni shu qadar son-sanoqsiz, ajoyib va g'aroyib faktlarga ko'mib tashlaymanki, fikrimga qo'shilishga majbur bo'lib qolasiz. Mana, aqalli hozir menga mister Jebez Uilson aytib bergan voqeani olaylik. Bu voqea bo'lib o'tgan vaziyat mutlaqo sodda, oddiy, holbuki, umrim bino bo'lib bunday voqeani eshitgan emasman... Mumkin bo'lsa, mister Uilson, hikoyangizni takrorlasangiz. Buni sizdan do'stim doktor Uotson hikoyaning boshini eshitsin, debgina iltimos qilayotganim yo'q, men o'zim ham har bir ikir-chikir tafsiloti bilan mumkin qadar yaxshiroq tanishib chiqsam. Odatda menga biron hodisani hikoya qila boshlaganlarida shunga

o'xshagan minglab hodisalar esimga tushadi. Ammo e'tirof etishga men hech qachon bunga o'xshagan voqeani eshitgan emasdim.

Semiz mijoz bir oz g'ururlangannamo ko'kragini kerib, paltosining ich cho'ntagidan g'ijimlangan kir gazeta oldi-da, uni tizzasiga yozib qo'ydi. U bo'ynini cho'zib bosilgan e'lonlarga ko'z yugurtirarkan, men boshdan-oyoq razm solib, Sherlok Xolmsga taqlidan, uning kiyimi va tashqi qiyofasiga qarab kim ekanni bilib olishga tirishdim.

Afsuski, mening kuzatishlarim deyarli hech qanday natija bermadi. Bir ko'rishdayoq uning o'ziga bino qo'ygan, befarosat, tepsa tebranmas, oddiygina bir mayda do'kondor ekanini payqash mumkin edi. Katak kulrang shimi beo'xshov, kirgina qora syurtugining tugmalari solinmagan, qora nimchasi ustida tilla suvi yuritilgan yo'g'on mis zanjir yiltirar, uning uchida jevak o'rnida parma bilan teshilgan allaqanday bir to'rtburchak meparchasi osilib turar edi... Nimdoshgina silindri va xijim baxmal yoqali, o'ngib ketgan qo'ng'ir paltosi yonginasidagi stulda yotardi. Xullas, bu odamga qancha razm solmay, uning qizg'ish sochidan boshqa ko'zga tashlanadigan joyini ko'rmadim. Uning qandaydir xunuk bir voqeadan sarosimada ekanligi ko'rinib turardi.

Mening mashg'ulotim Sherlok Xolmsning sinchkov nazaridan chetda qolmadi.

— Albatta, har kimga ayonki,— dedi u tabassum bilan,— bizning mehmonimiz bir vaqtlar jismoniy mehnat bilan shug'ullangan, u burnaki iskaydi, frankmasonlardan, Xitoyda bo'lgan, so'nggi oylarda ko'p xat yozishga to'g'ri kelgan. Bu ayon-oshkor faktlardan boshqa hech narsani payqayolmadim.

Mister Jebez Uilson kreslodan sapchib turdi va shahodat barmog'ini gazetadan olmay, oshnamga tikilib qoldi.

— Siz bularni hammasini qanday qilib bilib oldingiz, mister Xolms?—deb so'radi u.— Masalan, siz mening jismoniy mehnat bilan shug'ullanganimni qayoqdan bilasiz? Ha, darhaqiqat, men o'z faoliyatimni kemasoz duradgorlikdan boshlaganman.

— Buni qo'llaringiz aytib turibdi, muhtaram ser. O'ng qo'lingiz chap qo'lingizdan kattaroq. Siz shu qo'lingiz bilan ishlaganingiz uchun uning mushaklari baquvvat-roq bo'lib qolgan.

— Burnaki iskashimni-chi? Frankmasonligimni-chi?

— Frankmasonligingizni payqash qiyin emas, chunki siz jamiyatingizning qat'iy nizomiga amal qilmay yarim doira va doira tasviri bor ilgakli tugma taqib yuribsiz.

— E, ha! Bu esimga ham kelmasdi... Ko'p ezishga to'g'ri kelganini qanday payqadingnz?

— Yiltirab ketgan o'ng yengingiz bilan chap yengingizning tirsagi atrofidagi taqir bo'lib qolgan movut yana nimadan guvohlik bera olishi mumkin?

— Xitoyda bo'lganimni-chi?

— O'ng bilagingizda ko'rinib turgan baliqcha tasviri Xitoydagina chekilgan bo'lishi mumkin. Men turofkalarni o'rganganman, ular haqida hatto maqolalar yozganman. Baliq tangachalarini nafis pushtir bilan bo'yash odati faqat Xitoygagina xos. Soatingizning zanjiridagi Xitoy tangasini ko'rganimdan so'ng Xitoyda bo'lganingizga uzil-kesil qanoat hosil qildim.

Mister Jebez Uilson qah-qahlab kulib yubordi.

— Shunaqa deng?!— dedi u.— Men avvaliga siz bularni allaqanday alomat yo'llar bilan topasiz shekilli, deb o'ylagan edim, endi bilsam, osongina topayotgan ekansiz.

— Fikrimcha, Uotson, bunday xulosaga qanday yo'l bilan kelganimni tushuntirib xato qildim shekilli,— dedi Xolms,—o'zingizga ma'lumki, «Omne ignotum pro, magnifico», agar men rostgo'y bo'lsam, kamtarona shuhratimga putur yetadiganga o'xshaydi... E'lonni topdingizmi, mister Uilson?

— Topdim,— deb javob berdi u yo'g'on, qizil barmog'ini gazeta stuning o'rtasiga nuqib turarkan.— Hamma ish shundan boshlandi. O'zingiz o'qib ko'ring, ser.

Men gazetani olib, o'qidim:

MALLALAR UYUSHMASI. Lebanonlik (AQSh Pensilvaniya) marhum Iezekiya Xopkinsning vasiyatiga binoan Uyushmaga yana bir kishi ishga olinadigan bo'ldi. Haftasiga muayyan ish uchun to'rt funt sterling naqd maosh beriladi. Es-hushi joyida, zehni o'tkir, yigirma bir yoshdan kam bo'lmagan har bir malla tusli kishi bu ishga yaroqli topilishi mumkin. Uyushmaning Flit-strit, Popskoortdagi idorasiga, dushanba kunlari soat o'n birda shaxsan Duncan Rossga murojaat qilinsin.

— Jin ursin, bu nima degani o'zi?—deb yubordim men, ana shu g'alati e'lonni ikki bor o'qib chiqarkanman.

Xolms sassizgina kuldi-da, kresloda o'tirgan joyida g'ujanak bo'lib oldi, bu uning rosa huzur qilayotganidan dalolat berguchi edi.

— Chakana e'lon emas-a, nima deysiz?—dedi u.— Xo'sh, mister Uilson, hikoyangizni davom ettirib, o'zingiz haqingizda, uyingiz haqida, bu e'lon sizning hayotingizda qanday rol o'ynagani haqida gapirib bering. Siz esa, doktor, mumkin bo'lsa, bu qaysi gazeta ekanini, qachon chiqqanini yozib qo'ysangiz.

— «Ertalabki xronika». 1890 yil 27 apreldagi soni. Roppa-rosa ikki oy burun chiqqan ekan.

— Juda soz. Davom ettiring, mister Uilson.

— Ilgari aytganimdek, mister Sherlok Xolms,— dedi Jebez Uilson peshonasini artib.— Siti yaqinidagi Seks-Koburg-skverda kichkinagina bo'nak kassam bor. Ishlarim ilgari ham uncha yaxshi emas edi, so'nggi ikki yil davomida esa undan keladigan daromad amal-taqal bilan tirikchilik o'tkazib turishgagina yetardi. Bir vaqtlar ikki yordamchim bor edi, hozir esa bitta: unga haq to'lashim og'ir edi-yu, ammo u mening ishimni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lish uchun yarim maosh evaziga ishlashga rozi bo'ldi.

— O'sha qimmatli yigitchaning oti nima?— deb so'radi Sherlok Xolms.

— Nomi Vinsent Spolding, uni yigitcha deb bo'lmaydi. Yoshi nechadaligini aytish qiyin. Undan epchilroq yordamchini topishim maqol. Uning mensiz ham kuni o'tib, ikki barobar ortiq pul topa olishini ham juda yaxshi tushunaman. Modomiki, u mamnun ekan, unga o'z manfaatlarimga putur yetkazadigan fikrlarni uqtirishimning nima hojati bor?

— Darhaqiqat, nima hojati bor? Nazarimda, juda omadingiz kelgan ekan: siz yordamchingizga uning bajaradigan ishiga boshqalarga qaraganda ikki barobar

kam haq to'larkansiz. Bizning davrimizda bunday betama xizmatchilar kamdan-kam uchraydi.

— O, yordamchimning kamchiliklari ham bor!—dedi mister Uilson.— Surat olishga bunaqangi ishqiboz odamni hech qachon uchratmagan edim. Ish vaqtida apparatini shaqillatgani-shaqillatgan, keyin esa xuddi quyon iniga urib ketgandek yerto'laga sho'ng'iydi-da, plastinkalarni doriga solib ochildiradi. Uning katta nuqsoni shu. Umuman esa chakki xizmatchi emas.

— U hozir ham xizmatingizni qilib turgan bo'lsa kerak?

— Ha, ser. O'shayu amal-taqal qilib ovqat pishirib, uyni supurib-sidirib turadigan o'n to'rt yashar qizaloq, boshqa hech kimim yo'q, xotinim o'lib ketgan, bolalarim ?am yŷ?. Uchalovimiz tinchgina turmush kechirayotibmiz, ser, uyning chirog'ini yoqib, ijara haqini to'lab turamiz — ko'rgan-kechirganimiz shu... Bu e'lon bizni yo'ldan adashtirdi,— deb gapini davom ettirdi mister Uilson. — Bugun roppa-rosa sakkiz hafta bo'ladi Spolding qo'lida shu gazeta bilan idoramga kirib kelganiga.

«Qani endi meni ham xudo malla qilib yaratgan bo'lsa, mister Uilson».

«Nega?»— deb so'radim men.

«Mana,— dedi,— Mallalar uyushmasida yangi o'rin tayin qilinibdi. Bu o'rinni egallagan odam hazilakam daromadga ega bo'lmaydi. U yerda ishga kirmoqchi bo'lgan talabkorlardan ko'ra bo'sh o'rinlar ko'proq bo'lsa kerak, vasiylar ham pullarni nima qilishlarini bilmay rosa boshlari qotayotgandir. Agar sochimning rangi o'zgarib qolganida bormi, albatta o'sha serdaromad o'rinni egallardim».

«Mallalar uyushmasi nima degani o'zi?»—deb so'radim men.

— Bilasizmi, mister Xolms, men yurimsak emasman, ish ketidan quvmayman, ish o'zi meni qidirib keladigan bo'lgani uchun ba'zan haftalab ostona hatlab ko'chaga chiqmayman. Shuning uchun ham olamda bo'layotgan ishlardan bexabar qolaman, yangiliklarni hamisha maroq bilan eshitaman...

«Siz nahotki Mallalar uyushmasi haqida hech qachon eshitmagan bo'lsangiz?»—deb so'radi taajjub bilan Spolding ko'zlari chaqchayib.

«Hech qachon».

«Bu meni juda ham taajjublantiradi, chunki siz o'sha bo'sh o'rinni egallashga haq-huquqi bo'lganlardan birisiz-ku».

«Bu qancha daromad keltirishi mumkin?»— deb so'radim.

«Yiliga ikki yuz funt sterlingga yaqin, ortiq emas, juda ham yengil ish, buning ustiga ayni vaqtda har qanday boshqa ish bilan ham bermalol sh'g'ullanaversa bo'ladi».

Tabiiyki, quloqlarimni ding qildim. Chunki mening muassasam so'nggi vaqtlarda juda oz daromad keltirmoqda, yiliga qo'shimcha ikki yuz funt esa ancha kunimga yarashi mumkin edi.

«Bu Uyushma haqida bilganlaringizni aytib bering»,— dedim.

«O'zingiz ko'rib turibsizki,— deb javob berdi Spolding menga e'lonni ko'rsatib,— Mallalar uyushmasida bo'sh o'rin bor ekan, mana bu adresi, tafsilotlarini bilmoqchi bo'lsangiz shunga murojaat qilishingiz mumkin. Bilishimcha, bu Uyushmaga Iezekiya Xopkins degan amerikalik bir dovdir tabiatli millioner asos solgan. Uning o'zi qizg'ish-malla tusli bo'lib, dunyodagi hamma mallalarga xayrixoh ekan. U o'layotganida o'z vasiylariga katta mablag' qoldirib,

bu mablag'ni sochlari to'q malla tusdagi odamlarning qismatlarini yengillatishga ishlatishni vasiyat qilgan ekan. Aytishlaricha, bu baxtiyor odamlarga tuppa-tuzuk maosh to'lasharmish, ulardan deyarli hech qanday ish talab qilishmasmish».

«Axir malla odamlar million-million-ku,— dedim men,— ularning har biri ham bo'sh o'rinni egallagisi keladi».

«Siz o'ylaganchalik ko'p emas, ular,— deb javob berdi u.— Ko'rib turibsizki, e'lon faqat londonliklarga, shunda ham katta kishilarga qaratilgan. O'sha amerikalik Londonda tug'ilib, yoshligini shu yerda o'tkazgan, o'zi tug'ilib o'sgan shaharga valine'matlik qilmoqchi bo'lgan. Bundan tashqari, eshitishimga qaraganda Malla-lar uyushmasiga sochlari och-mallarang yoki to'q-mallarang shaxslarning murojaat qilishlari foydasiz — u yerda sochlari yorqin, ko'zni qamashtiradigan, qizg'ish-malla tusdagi kishilarnigina ishga olisharkan. Agar siz bu taklifdan foydalanmoqchi bo'lsangiz, mister Uilson, Mallalar uyushmasining idorasiga kirib borsangiz kifoya. Ammo bnr necha yuz funt deb asosiy mashg'ulotingizdan alahsirab yurishingizning ma'nosi bormikan?..»

O'zlarangiz ko'rib turibsizlarki, jentlmenlar, mening sochim yorqin, serjilo tusga ega bo'lgan to'q-mallarang soch, mallalar raqobat qilib qolganlarida ham baribir men bu bo'sh o'rinni egallasam kerak, deb o'ylagan edim. Vinsent Spolding bu ishdan har tomonlama xabardor bo'lganligi uchun menga katta yordam berishi mumkin edi, shuning uchun ham darchalarni kechgacha yopib, meni Uyushma binosiga kuzatib borishini buyurdim. U bugun ishdan ozod bo'lganiga juda sevinib ketdi. Biz idorani berkitib, e'londa ko'rsatilgan adresga qarab jo'nadik. U yerda shunday bir tomoshani ko'rdimki, mister Xolms, bunday tomoshani endi sira ham ko'rolmasam kerak. Shimoldan, janubdan, sharqdan, g'arbdan kimningki sochi sal-pal malla tusli bo'lsa, e'lonna o'qiboq Sitiga yopirilib kelaveribdi. Flit-stritda mallalar tirband bo'lib ketgan. Pops-koort esa apelsinfurushning g'altak aravasiga o'xshar edi. Men hech qachon Angliyada shuncha bordir, deb o'ylamagan edim. Bu yerda mallarang tusning har xil turlari bor, poxolrang, limonrang, qizg'ishrang g'ishtrang, irland setterlari tusidagi, safro tusidagi, loy tusidagi ranglar bor; ammo Spolding aytganidek, chinakam yorqin, qizg'ish-mallarang tusdagi boshlar bu yerda juda oz edi, Shunga qaramay, bu yerga to'plangan olomonni ko'rib, umidim puchga chiqay deb qoldi. Spolding esa bo'sh kelmadi. Qanday evini qilganini bilmayman-u, u jon-jahdi bilan tiqilib-suqilib meni xaloyiq orasidan olib o'tdi, biz idora zinapoyasi oldiga yetib bordik. Odamlar turnaqator tizilib zinapoyadan chiqib-tushib turar edi; ba'zilari umid-ish-tiyuq bilan chiqib borishar, ba'zilari esa ma'yuslik bilan tushib kelishar edi. Biz oldinga yorib o'ta-o'ta tez orada idoraga kirib bordik...

— Siz juda qiziq duch kelib qolibsiz!—dedi, mijozi xotirlab olish uchun bir chimdim burnaki iskab indamay qolarkan.— Marhamat, hikoyangizni davom ettiring.

— Idorada ikkita yog'och stul bilan oddiygina qarag'ay stoldan boshqa hech narsa yo'q, unda mendan ham mallaroq kichkina bir odam o'tirardi. U stol oldiga kelgan nomzodlarning har qaysisi bilan bir-ikki og'iz so'zlashib, ularning har qaysisidan qanday bo'lmasin bir nuqson topardi. Aftidan, bo'sh o'rinni egallash uncha oson emas edi. Biroq biz o'z navbatimizda stolga yaqinlashib borar ekanmiz, kichkina

odam meni boshqa nomzodlarga qaraganda anchagina xushmuomalaroq qarshi ichkariga kirgan zahotimizoq biz bilan xoli gaplashish uchun eshikni ichkaridan berkitib qo'ydi.

«Bu kishi mister Jebez Uilson,—dedi yordamchim . U Uyushmadagi bo'sh o'rinni egallamoqchi edi».

«U bu o'ringa juda munosib,— deb javob berdi haligi odam.— Men ko'pdan beri bunday ajoyib sochni ko'rishga muyassar bo'lmagan edim!»

U bir qadam orqaga tashlab, boshini bir tomonga qiyshaytirdi-da, sochlarimga shu qadar uzoq tikilib qoldiki, men juda o'ngaysizlandim. Keyin birdan oldinga tashlanib qo'llaringa yopishdi-da, qizg'in tabrikladi.

«Men hardamxayollik qilsam insofdan bo'lmas,—dedi u.— Biroq ishonamanki, ba'zi ehtiyot choralarni ko'rsam meni kerchirasiz».

U ikkala qo'li bilan sochimni changallab shunday tortdiki, og'riqdan dodlab yubordim.

«Ko'zlarimgizdan yosh chiqib ketdi,— dedi u sochimni qo'yib yuborib.— Demak, hammasi joyida. Kechirasiz, ehtiyot bo'lmasak bo'lmaydi. Chunki bizni ikki marta parik kiyib kelib, yana bir marta sochini bo'yab kelib aldashgan. Sizga ba'zilarning shunday vijdotsizlarcha ishlatgan hiylai nayranglarini aytib berishim kiiki, odamlarga nisbatan nafratingiz oshib ketadi».

U deraza oldiga borib, bo'sh o'rin band qilinganligini qichqirib aytdi. Pastdan oh-voh, o'kinch sadolari eshitildi, xaloyiq har tomonga tarqalib ketdi, tez orada bu atrofda meni yollayotgan haligi odam bilan ikkovimizdan boshqa malla qolmadi.

«Mening otim mister Dulkan Ross,— dedi u,— men ham saxovatli valine'matimiz qoldirgan o'sha fondan nafaqa olaman. Siz uylanganmisiz, mister Uilson? Oilangiz bormi?»

Men befarzand, so'qqabosh odam ekanligimni aytdim. Uning chehrasida qayg'u izlari ko'rindi.

«Yo rabbiy!—dedi u tundlik bilan.—Axir bu juda ham jiddiy to'siq-ku! Afsuslar bo'lsinki, siz uylanmagan ekansiz! Fond mallalarni boqish uchungina emas, ularning nasl-nasabini ko'paytirib, tarqatish uchun barpo qilingan edi. Afsus, bo'ydoq ekansiz-da!»

Bu so'zlarni eshitarkanman, tarvuzim qo'ltig'imdan tushib ketdi. Mister Xolms, nega desangiz, meni olishmas ekan, deb xavotirga tushib qoldim: ammo u o'nlab ko'rib yo'lini topishini aytdi.

«Sizdan boshqa har qanday odam bo'lganda ham qoidadan chekinmasdik, ammo shunday sochi bor odamni qo'llab-quvvatlash mumkin. Yangi vazifangizni qachondan e'tiboran ado eta boshlashingiz mumkin?»

«Bu bir oz mushkulroq, chunki men boshqa bir muassasada bandman»,— dedim.

«Bunisidan tashvishlanmang, mister Uilson!—dedi Vinset Spolding.—U ishni sizsiz o'zim ham eplayveraman».

«Bu yerda qaysi soatlarda band bo'laman?»—deb so'radim men.

«Undan ikkigacha».

Bo'nak kassalarida asosiy ish kechqurunlari, ayniqsa, maosh berilishi arafasida payshanba, juma kunlari bo'ladi, shuning uchun uncha-muncha pul

ishlasak chakki emas, degan qarorga keldim. Qolaversa, yordamchim ishonchli odam, kerak bo'lganda bemalol o'rnimda ishlayveradi.

«Bu soatlar menga to'g'ri keladi,— dedim.— Qanday maosh to'laysizlar o'zi?»

«Haftasiga to'rt funt».

«Qiladigan ishim nimadan iborat bo'ladi?»

«Muayyan ishdan iborat bo'ladi».

«Muayyan ish deganingiz nima?»

«Ish vaqtida siz idoramizda yoki, aqalli, idoramiz joylashgan binoda bo'lishingiz kerak. Bordi-yu, biron marta ish vaqtida ketib qolarkansiz, bu xizmatdan umrbod mahrum bo'lasiz. Vasiyat qiluvchi ayniqsa shu moddaga qattiq rioya qilishni talab etgan. Agar biron marta ish vaqtida idoramizdan chiqib ketsangiz, talablarimizni bajarmagan hisoblanasiz».

«Agar gap kuniga to'rt soat vaqt haqida ketayotgan bo'lsa, idoradan chiqib ketishni xayolingga ham keltirmayman»,— dedim.

«Shuni bilib qo'yingki,— deb takrorladi mister Duncan Ross,— biz keyin hech qanday havf-o'tinchlaringizga quloq solmaymiz. Hech qanday kasal, hech qanday ish bahona bo'lolmaydi. Xizmat vaqtida idorada bo'lishingiz shart — bo'lmasa xizmatdan ketasiz».

«Ishim nimadan iborat bo'ladi?»

«Siz «Britaniya nomusi»ni ko'chirib yozasiz. Birinchi tomi — mana shu shkafda. Siyoh, patqalam, qog'oz bilan bosma qog'ozni o'zingiz olib kelasiz: biz esa sizga stol bilan gul beramiz. Ertadan ish boshlay olasizmi?»

«Albatta» deb javob berdim.

«Unday bo'lsa, xayr, mister Jabez Uilson. Shunday yaxshi o'rinni egallashga muvaffaq bo'lganingiz bilan sizni yana bir marta tabriklashga ruxsat eting».

U menga bosh silkidi. Xonadan chiqib, omadim kelgan quvongancha yordamchim bilan uyga qarab jo'nadim.

Men bu hodisa haqida kun-uzukun o'yladim, kechga borib hafsalam pir bo'layozdi, chunki miyamga, bu ishlarning hammasi shunchaki bir qalloblik bo'lsa kerak, degan fikr keldi, ammo bu tadbirdan maqsad nima ekanligini o'ylay-o'ylay sira tushunolmadim. Shunday vasiyatnomaning borligiga, «Britaniya qomusi»ni ko'chirib yozishga odamlar shu qadar ko'p pul to'lashga rozi ekanliklariga aql bovar qilmasdi. Vinsent Spolding jon dili bilan menga dalda berishga urinardi, ammo men yotganimda bu ishdan voz kechishga qat'iy qaror qildim. Biroq ertalab miyamga, har ehtimolga qarshi u yerga bir borib ko'ray-chi, degan fikr keldi. Bir penniga' siyoh sotib olib, g'oz pati bilan yetti taxta katta qog'ozni ko'tarib Pops-koortga jo'nadim. Taajjubki, u yerda hamma ishlar joyida edi. Juda sevinib ketdim. Stol ishlashim uchun tayyor qilib qo'yilgan, mister Duncan Ross meni kutib turgan ekan. U menga «A» harfidan boshlashni buyurib chiqib ketdi, ammo vaqt-vaqti bilan idoraga qaytib kirib, ishlayotgan-ishlamayotganimdan xabar olib turardi. Soat ikkida u men bilan xayrlasharkan, shuncha ko'p ko'chirib yozganimni maqtadi-da, orqamdan idoraning eshigini berkitib oldi.

Kunlar shu yo'sinda o'taverdi, mister Xolms. Shanba kuni xo'jayinim stolga bir haftalik haqim— to'rtta oltin soverenni olib kelib qo'ydi. Ikkinchi hafta ham shunday o'tdi, uchinchi hafta ham. Men u yerga har kuni roppa-rosa o'nda borib, roppa-rosa ikkida qaytardim. Bora-bora mister Duncan Ross idoraga faqat ertalablari kiradigan, keyinroq esa mutlaqo kirmaydigan bo'lib qoldi. Shunga qaramay, tabiiy, men xonadan bir daqiqaga ham chiqishga jur'at qilolmasdim. Chunki uning kelmasligiga amin emasdim, shunday foydali ishdan ajralib qolishdan qo'rquydim ham.

Sakkiz hafta o'tdi; men Abbatlar, Artilleriya, Arxitektura, Attika haqidagi maqolalarni ko'chirib tez orada «B» harfiga o'taman, deb umid qilgan Anchamuncha qog'oz sarf qilgan edim, ko'chirib yozganlarim rafga arang sig'ardi. Ammo ishim birdan adoyi tamon bo'ldi-qoldi.

— Tamom bo'ldi-qoldi?

— Ha, ser. Bugun ertalab. Odatdagidek, soat o'nda ishga borsam, eshik qulflog'liq, unga bir parcha karton qoqib qo'yilibdi. Mana u, o'zingiz o'qib ko'ring.

U bizga qo'yin daftarchaning bir varag'icha keladigan karton uzatdi. Kartonda quyidagi so'zlar yozilgan edi: MALLALAR UYUSHMASI 1890 YIL, 9 OKTYABRDA TARQATIB YUBORILDI.

Sherlok Xolms ikkovimiz bu qisqa yozuvga ham, Jebez Uilsonning ma'yus qiyofasiga ham uzoq tikilib o'tirdik; nihoyat, o'zimizni tiyolmay qahqahlab yubordik.

— Buning hech kuladigan joyi yo'q—deya qichqirib o'rnidan sapchib turgan Ishjozimiz ?iz?ish sochlarininp taglarigacha ?izarib ketdi.— Agar siz yordam berish o'rniga mendan kulmoqchi bo'lsangiz, yordam so'rab boshqa odamga murojaat qilaman.

— Yo'q, yo'q!— deb xitob qildi Xolms, uni yana kresloga o'tqazarkan.— Sizing ishingizdan o'la qolsam ham voz kechmayman. Bu ishning yangiligidan dilim bahra oladi. Ammo uning, meni kechirasiz, har qalay, qandaydir alomat jihati bor... Eshikka qoqib qo'yilgan bu yozuvni topganingizdan keyin nima chora ko'rdingiz?

— Hang-mang bo'lib qoldim, ser. Nima qilishimni bilmadim. Qo'shni idoralarning hammasiga kirib chiqdim, lekin u yerdagilarning birontasi ham hech narsa bilmas ekan. Nihoyat pastki qavatda yashaydigan uy egasining oldiga kirib, Mallalar uyushmasiga nima bo'lganini bilmaysizmi, deb so'radim. U, bunaqa tashkilotni sira ham eshitmaganman, deb javob berdi. Shundan keyin undan, mister Duncan Ross kim bo'ladi, deb so'radim. U, bu ismni birinchi eshitishim, deb javob berdi.

«Men to'rtinchi raqamli kvartirangizni ijaraga olgan jentlmenni aytyapman»,— dedim.

«Mallani aytyapsizmi?»

«Ha».

«Uning oti Uilyam Morris. U yurist, joyimni vaqtincha ijaraga olgan edi — uning doimiy idorasi remont qilinayotgan ekan. Kecha ko'chib ketdi».

«Uni qayerdan topsa bo'ladi?»

«Doimiy idorasidan. Adresini tashlab ketgan. Mana: «King-Eduard-strit, 17, avliyo Pavel jomesining yaqinida».

Men o'sha adresga qidirib bordim, mister Xolms, u yer yog'och oyoq ustaxonasi ekan; u yerdagilarning birontasi ham hech qachon na mister Uilyam Morrisning nomini, na mister Dulkan Rossning nomini eshitgan ekan.

— Shundan keyin nima qildingiz?— deb so'radi Xolms.

— Keyin Seks-Koburg-skvsrga, uyimga qaytib keldim, yordamchim bilan maslahatlashdim. U menga hechqanday yordam berolmadi. U, kutib tura turingchi, pochta orqali biron xabar berishar, dedi. Menga bu to'g'ri kelmaydi, mister Xolms. Men shunday ajoyib joyni osonlikcha qo'ldan berib qo'ymoqchi emasman. Sizning mushkul ahvolga tushib qolgan kambag'al odamlardan o'z maslahatingizni ayamasligingizni eshitib yurardim, shuning uchun to'ppa-to'g'ri oldingizga kelaverdim.

— To'g'ri qilgansiz,— dedi Xolms.— Siz aytgan hodisa — ajoyib hodisa, men u bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'lgandan baxtiyorman. So'zlaringizni eshitib shunday xulosaga keldimki, bu ish birinchi qarashda tuyulishi mumkin bo'lganidan ko'ra jiddiyroq.

— Ha, hazilakam ish emas!— dedi mister Jabez Unlson.—Men haftasiga tushib turgan mo'maygina to'rt funtdan mahrum bo'ldim.

— Shaxsan sizning to'g'ringizda gapiradigan bo'lsak,— dedi Xolms,— bu g'ayri oddiy Uyushmadan nolishingiz o'rinsiz. Aksincha, fahmlashimcha, siz tufayli o'ttiz funtcha boylik orttiribsiz, bundan tashqari «A» harfidan boshlanadigan narsalar haqida chuqur bilim orttirganingizni aytmasa ham bo'ladi.

— To'g'ri, darhaqiqat shunday, ser. Ammo men ularni qidirib topmoqchi edim, ularning kimligini, agar bu qilmishlarini hazil deb bilsa, nega men bilan shu tariqa hazillashganliklarini bilmoqchi edim. Bu ermak ularga juda qimmatga tushdi: ular o'ttiz ikki funtlaridan ajradilar.

— Biz bularning hammasini aniqlashga urinib ko'ramiz. Ammo avval sizga bir necha savol berishga ruxsat etsangiz, mister Uilson. O'sha e'lonni ko'rsatgan yordamchingiz sizda qachondan beri xizmat qiladi?

— O'sha vaqtda bir oycha bo'lib qolgan edi.

— Siz uni qayerdan topgan edingiz?

— U mening oldimga gazetada e'lon berganimdan keyin kelgan edi.

— E'loningizni o'qib, o'shaning o'zigina kelganmi-di?

— Yo'q, o'ntacha odam keldi.

— Nima uchun o'shaning o'zinigina oldingiz?

— Qarasam chaqqonroq, haqni ham kam oladigan.

— Yarim maosh olib ishlashga rozi bo'lganiga uchdingizmi?

— Ha.

— O'sha Vinsent Spolding deganingizning qiyofasi qanaqa?

— Kichik jussali, g'o'labir, serharakat. O'ytizga borib qolgan bo'lsa ham iyagida bironta tuk yo'q. Peshonasida kislota kuydirgan oppoq dog' bor.

Xolms qaddini rosladi. U juda hayajonlangan edi.

— O'zim ham shundaydir deb o'ylagan edim!—dedi u.— Uning quloqlaridagi zirak taqadigan teshiklarga ko'zingiz tushmadimi?

— Ko'rganman, ser. U menga, qulog'imni bolaligimda allaqanday lo'li xotin teshgan, deb tushuntirdi.

— Hm!— deb qo'ydi Xolms va chuqur o'y surgancha o'zini kresloning suyanchig'iga tashladi.— U hali ham siznikidami?

— Ha, albatta, ser, uni hozirgina ko'rdim.

— Uyda yo'qligingizda u ishlaringizni durust eplab turadimi?

— Nolisam bo'lmas, ser. Zotan, ertalablari bo'nak kassamda deyarli hech qanday ish bo'lmaydi.

— Bas, mister Uilson. Bir-ikki kundan keyin bu voqea to'g'risidagi fikrimni sizga bajonu dil xabar qilaman. Bugun shanba... Umid qilamanki, dushanba kuni biz hamma gapdan voqif bo'lsak kerak.

— Xo'sh, Uotson,— dedi Xolms mijozimiz ketgach,— siz bularni nima deb o'nlaysiz?

— Hech narsa deb o'ylayotganim yo'q,— deb ro'y-rost javob berdim men.— Bu ish menga g'oyatda sirli tuyulayotibdi.

— Taomil shuki, - dedi Xolms,— hodisa qanchaki g'alati bo'lsa, uning sirli tomonlari shu qadar kam bo'ladi. Olomon orasidan oddiy qiyofali odamni topish nechog'li qiyin bo'lsa, oddiygina jinoyatlarni aniqlash ham shu qadar mushkul. Ammo bu hodisani mumkin qadar tezroq bartaraf qilish kerak.

— Xo'sh, endi nima qilmoqchisiz?—deb so'radim.

— Chekmoqchiman,— deb javob berdi u.— Bu uch marta trubka chekkuncha o'nlab mag'zini chaqsa bo'ladigan masala, shuning uchun meni o'n minutcha gapga solmay tursangiz.

U ozg'in tizzalarini yeg'ishtirib qirg'iy burniga yaqin olib borgancha kresloda g'ujanak bo'lib oldi va ko'zlarini yumib, allaqanday g'alati bir qushning tumshug'iga o'xshagan qora sopol trubkasini tishlagan uzoq o'tirdi. Men uni, uxlab qoldi, deb o'ylab o'zim ham mizg'iy boshlagan edimki, qat'iy bir qarorga kelgan odamdek o'rnidan sakrab turdi-da, trubkasini kaminga qo'ydi.

— Sarasate- bugun Sent-Jems-Xollda chaladi,— dedi u.— Siz bunga nima deysiz, Uotson? Bemorlaringiz bar necha soatginz sizensiz tura olisharmikan?

— Bugun bo'shman. Ishim uncha ko'p vaqtni olmaydi. — Unday bo'lsa, shlyapangizni kiying, ketdik. Men avval Sitiga borishim kerak. Yo'l-yo'lakay biron joyda ovqatlanarmiz.

Biz metroda Oldersgetgacha borib, u yerdan ertalab eshitgan voqealarimiz yuz bergan Seks-Koburg-skverga yayov jo'nadik.

Seks-Koburg-skver oqsuyaklarga xosroq, g'aribgina xilvat bir maydoncha. To'rt qator kir-iflos ikki qavatli g'isht uylarning derazalari o't-alaf bosgan kichkinagina bog'chaga qaragan, bog'channing o'rtasida bir necha tup irvoqqina lavr butalari qurum bosgan havo bilan kurashib Jon talashib yotibdi. Zarhal yuritilgan uchta shar va muyushga osilgan oq harflar bilan «Jebez Uilson», deb yozilgan jigarrang lavha malla mijozining muassasasi shu yerda ekanligini bildirib turardi. Sherlok Xolms eshik oldida to'xtab, yuminqiragan mijjalari orasidan chaqnoq ko'zlarini unga tikdi. Keyin ko'chadan asta yurib borib, uylarni diqqat bilan ko'zdan kechirgancha yana muylulishga qaytib keldi. Bo'nak kassasining oldida hassasi bilan toshko'chani uch marta qattiq urib ko'rdi, so'ngra eshikka yaqin

borib, uni taqillatdi. Eshkni shu ondayoq soqol-mo'ylovi qirtishlab olingan chaqqon yigit ochdi-da, bizni ichkariga taklif qildi.

— Tashakkur,— dedi Xolms.— Men faqat Strendga qanday borsa bo'ladi, deb so'ramoqchi edim.

— Uchinchi ko'chaga borganda o'ngga burilasiz, keyin to'rtinchi ko'chaga borganda chapga,— deb darhol javob berdi mister Uilsonning yordamchisi va eshikni taq etib yopdi.

— Epchil yigit ekan!— deb qo'ydi Xolms biz yana ko'cha bo'ylab borarkanmiz.—Meningcha, u epchilikda London bo'yicha to'rtinchi o'rinda tursa kerak, doshoraklikda esa uchinchi o'rinda bo'lsa ham ajab emas. Uning to'g'risida uncha-muncha ma'lumotlar bor.

— Nazarimda, —dedim men,— mister Uilsonning yordamchisi Mallalar uyushmasida hazilakam rol o'ynamasa kerak. Aminmanki, siz undan yo'lni faqat o'zini ko'rish uchungina so'radingiz.

— O'zini mas.

— Nimani bo'lmasa?

— Tizzalarini.

— Xo'sh, tizzalarida nimani ko'rdingiz?

— Kutgan narsamni ko'rdim.

— Ko'cha toshlarini nimaga urib ko'rdingiz?

— Muhtaram doktor, hozir gap sotishning fursati emas, kuzatish kerak. Biz — dushman qarorgohidagi ayg'oqchilarmiz. Biz Seks-Koburg-skverda ba'zi bir narsalarni bilib olishga muvaffaq bo'ldik. Endi ularga narigi tomondan kelib tutashadigan ko'chalarni ko'zdan kechirib chiqamiz.

Seks-Koburg-skver bilan muyulishdan burilganimizdan keyingi manzara orasida yer bilan osmoncha farq bor edi. Muyulishdan burilgach, shaharning Sitini shimol va g'arb bilan bog'lab turadigan asosiy qon tomirlaridan biri o'tar edi. Bu katta ko'cha boshdan-oyoq ikki oqim hosil qilib o'ngga va so'lga qatnab turgan ekipanslar bilan to'lgan, yo'lkalarda esa g'uj-g'uj o'tkinchilar, qator ajoyib magazinlar va hashamatli mahkamalarga qarab xuddi shu uylarning orqasida naqadar g'arib kimsasiz maydon borligini tasavvur qilish mahol edi.

— Ijzat bering, to'yib tomosha qilib olay,— dedi Xolms muyushda to'xtab, har bir uyni birma-bir diqqat bilan ko'zdan kechirarkan.— Binolarning qay tartibda joylashganini eslab qolmoqchiman. Londonni aylanishga juda ishqibozman... Avval Mortimerning tamaki magazini, keyin gazeta do'koni, uning yonida shahar va shahar atrofi bankining Koburg bo'limi, so'ngra vegetarianlar restorani, undan keyin Mak-Ferlen kareta deposi. Undan uyog'ida narigi kvartal boshlanadi... Xo'p, doktor, ishimiz tamom bo'ldi hisob. Endi bir oz ko'ngilxushlik qilsak ham bo'ladi: buterbrod yeb, chinni oyog'dan qahva ichamizu huzurhalovat, orom, dilrabo kuylar saltanatiga ravona bo'lamiz, u yerda malla mijozlar boshimizni qotirib g'ashimizga tegmaydi.

Do'stim muzikani ehtiros bilan sevar, u iste'dododli sozandagina emas, tuppata-tuzukkina kompozitor ham edi. Butun kecha davomida ingichka uzun barmoqlarini muzika ohangiga monand asta-asta qimirlatgancha kresloda yayrab o'tirdi. Uning tabassum qalqqan chehrasi, nam-xush xumor ko'zlari intizor

Xolmsni, o'g'ri-muttahamlarning kushandasi, shafqatsiz, ayyor Xolmsni hech eslamas edi. Ajoyib xarakteri ikki narsadan tarkib topgan edi. Uning puxtaligi hamda kishini lol qoldiradigan o'tkir zehni bu kishi fazilatinnng asosini tashkil etadigan shoirona o'ychanligi bilan kurashda tug'ilgan bo'lsa kerak, deb o'ylardim o'qtin-o'qtin. Har doim tamoman holdan toyganiga ham qaramay g'ayrat bilan ishga kirishib keta olardi. Uning kechqurunlari o'z navozishlari va notalariga nechog'li xotirjamlik bilan berilib ketishini yaxshi bilardim. Ammo ishqibozlik ehtirosi uni birdan chulg'ab olib, o'ziga xos bo'lgan yorqin tafakkur kuchi savhi tabiiy darajasiga etib borar, uning uslubidan bexabar odamlar, qarshimizda oddiy bir odam emas, allaqanday g'ayritabiiy bir jondor turibdi, deb o'ylay boshlar edilar. Sent-Jems-xollda kuzatib o'tirarkanman, Xolmsning muzikaga naqadar berilib ketganini ko'rib, u iziga tushgan odamlarning omon qolmasliklarini sezdim.

- Siz, doktor, uyga ketmoqchidirsiz,— dedi u kontsert tamom bo'lgach.
- Uyga ketaman, albatta.
- Mening yana bir ish bor, bu uch-to'rt soat vaqtimni oladi. Koburg-skverdagi hodisa — juda jiddiy narsa.
- Juda jiddiy deng?
- U yerda katta jinoyatga tayyorlik ko'rilmogda. Men ishonch bilan aytamanki, biz uning oldini olib qolamiz. Ammo bugun shanba bo'lgani sababli ish ancha mushkullashadi. Kechasi menga yordamingiz kerak bo'lib qolishi mumkin.
- Soat nechada?
- Soat o'nlardan keyin.
- Roppa-rosa o'nda Beyker-stritda bo'laman.
- Juda soz. Bilib qo'ying, doktor, bu nihoyatda xatarli ish. Cho'ntagingizga revolveringizni solib oling.

U menga qo'l silkib, keskin burildi-da, bir lahzada xaloyiq orasiga kirib g'oyib bo'ldi.

Men o'zimni boshqalardan ko'ra ahmoqroq deb hisoblamayman-u, ammo qachon Sherlok Xolms bilan to'qnash kelib qolsam, zehnimning pastligini tan olib qiynalib ketaman. Axir, mana, men ham u nimani eshitgan bo'lsa shuni eshitdim, u nimani ko'rgan bo'lsa, men shuni ko'rdim, biroq gapiga qaraganda u bo'lib o'tgan voqeanigina emas, endi sodir bo'ladiganigacha tushunib, payqab turibdi, menga esa bu ish hamon dudmal, bir tuturiqsiz narsaga o'xshab tuyulmogda.

Uyga qaytayotib yo'l bo'yi «Britaniya qomusi»ni ko'chirgan o'sha malla kotibning g'alati hikoyasini ham, Seks-Koburg-skverga borganimpzni ham, xayrlashayotganimizda Xolms aytgan vahimali so'zlarni ham yana bir bor esladim. Bu tungi safar nimani bildiradi va nima uchun qurollanib borishim kerak? Biz u bilan qayoqqa boramiz va nima ishlar qilamiz? Xolms menga bo'nak kassa egasining ko'sa yordamchisi katta jinoyatlarga qodir, g'oyatda xavfli odam ekanini shama qilib qo'ydi.

Bu jumbog'ni yechish uchun rosa bosh qotirdim, ammo hech bir ish chiqarolmadim, kechasigacha sabr qilishga qaror qildim, hamma gap o'shanda ayon bo'ladi.

To'qqizdan chorak oshganda undan chiqdim. Gand-park va Oksford-stritdan o'tib. Veyker-stritga chiqdim. Eshik oldida ikkita keb turardi, dahlizga kirarkan-

man, g'ala-g'ovur tovushlarni eshitdim. Xolmsning huzurida ikki odam bor ekan. Xolms ular bilan quyuc suhbatlashmoqda. Ularlni birini tanirdim — bu politsiyaning rasmiy agenti Piter Jons. Ikkinchisi esa yaltiroq silindr, g'oyatda bejirim frak kiygan ozg'in, novcha. badqovoq odam edi.

— Ha, ana, jamoat jam bo'ldik!—dedi Xolms matroscha kurtkasining tugmalarini qadab, rafdan vazmin sopli ovchilar qamchisini olarkan.— Uotson, siz Skotlsnd-Yardda ishlaydigan mister Jons bilan tanish bo'lsangiz kerak? Ruxsat eting sizni mister Merriue-zergya tanishtiray. Mister Merriuezer ham bizning so'nggi sarguzashtimizda ishtirok etadi.

— Ko'rib turibsizki doktor, biz mister Xolms bilan yana birga ovga chiqayotibmiz,— dedi Jons odatdagidek sipolik bilan.— Do'stimiz bebaho odam. Ammo ovning eng boshida yirtqichni ta'qib qilishi uchun unga qari tozining yordami kerak.

— Yirtqichni emas, o'rdak otib yurmasak hali, deb qo'rqaman,— dedi tundlik bilan mister Merriuezer.

— Mister Xolmsga bemalol orqa qilishingiz mumkin, ser,— deb qo'ydi jamiyat bilan politsiya agenti.— Uning yaxshi ko'rgan uslublari bor. Ular, ruksatingiz bilan qayd etsam, bir oz mavhum va xayoliyroq, lekin, har qalay, juda yaxshi natijalar beradi. E'tirof kerak, u haq bo'lib chiqib, rasmiy politsiya esa yanglishgan hollar ham bo'lgan.

— Modomiki, siz shunday deyayotgan ekansiz, mister Jons, demak hammasi joyida bo'ladi,— dedi takalluf bilan notanish odam.—Lekin, har qalay, rostini ayt-sam, bugun odatdagi robber o'ynashdan mahrum bo'lganimga achinayotibman. Bu yigirma yetti yil davomida men karta o'ynaman o'tkazadigan birinchi shanba oqshomi bo'ladi.

— Bugungi o'yindagi dov sizning karta o'yiningizdagi dovdan kattaroq, o'yinning o'zi ham qiziqroq bo'ladi,— dedi Sherlok Xolms— Siz tikadigan dov, mister Mirriuezer, o'ttiz ikki ming funt sterlingga teng keladi. Sizning dovingiz esa, Jons, allaqachonlardan beri tutib olish umidida yurgan odamingiz.

— Jon Kley—qotil, o'g'ri, qulfbuzar, firibgar,— dedi Jons.— U hali yosh, mister Merriuezer, ammo mamlakat bo'yicha eng mohir og'ri: men hammadan ko'ra ham o'shaning qo'llariga jon-jon deb kishan urardim. Jon Kley degan bu yigit ajoyib odam. Uning bobosi gertsog edi, o'zi bo'lsa Iton va Oksfordda o'qigan. Qo'li qanchalik mohir bo'lsa, miyasi shunchalik o'tkir, garchand biz uning iziga har bir qadamda duch kelayotgan bo'lsak ham, u hamon tutqich bermaydi. Bu haftada u Shotlandiyada biron kimsaning bor-yo'g'ini o'marib kelsa, keyingi haftada Kornvallisda yetimxona qurish uchun pul yig'ishga kirishadi. Necha yillardan beri uning izidan quvamanu, lekin haligacha o'zini ko'rgan emasman.

— Bugun kechasi uni sizga tanishtirishga muyassar bo'laman. Men ham ikki marta mister Jon Kleyning jasoratiga to'qnash kelganman, sizning u mamlakat bo'yicha eng mohir o'g'ri, degan fikringizga batamom qo'shilaman... Soat o'ndan oshib qoldi. Yo'lga tushsak ham bo'lar. Snilar ikkovlaringiz birinchi kebda jynanglar, Uotson bilan biz ikkinchisida jo'naymiz.

Sherlok Xolms uzoq cho'zilgan safarimiz davomida uncha ochilib gapirmadi: u o'zini orqaga tashlab o'tirganicha bugun kontsertda eshitgan kuylarini

xirgoyi qilardi. Biz gaz fonuslar bilan yoritilgan son-sanoqsiz egri-bugri ko'chalardan yura-yura, nihoyat Farringdosh stritga yetib bordik.

— Endi juda yaqinlashib qoldik,—dedi oshnam.— Anavi Merriuezer-bank direktori, bu ishdan shaxsan manfaatdor. Bizga Jons ham ish berib qoladi. U ma'qul yigit, o'zining ixtisosiga sira uquvi yo'q. Birdan-bir yaxshi fazilati bor: xuddi buldog itdek dovyurak, xuddi qisqichbaqadek yopishqoq. Bitta-yarimta panjasiga tushib qolgudek bo'lsa, aslo qo'yib yubormaydi... Yetib keldik. Mana ular.

Biz yana ertalab ko'rgan o'sha gavjum va g'ala-g'ovur ko'chamizga kelib to'xtadik. Izvoshchining haqini to'lab, mister Merriuezerning orqasidan qandaydir tor yo'lakka kirib bordik va u yonboshdagi eshikchani ochishi bilan o'zimizni darhol ichkariga oldik. Eshikcha ortida juda qisqa boshqa yo'lak bor ekan. Yo'lakning oxirida vazmin temir eshik ko'rinib turardi. Bu eshikni ochib aylanma zinapoyaping g'ishtin bosqichlaridan pastga tushdik va yana boyagidek haybatli bir eshikka yaqinlashdik. Mister Merriuezer to'xtab fonarni yoqdi-da, bizni zax hidi anqib turgan qorong'i yo'lakdan boshlab ketdi. Biz yana bnr eshikdan o'tib savatlar va og'ir-og'ir yashiklar qalab qo'yilgan qor yoki yerto'laga o'xshagan kenggina joyga kirib bordik.

— Bu yerga yuqoridan tushish juda qiyin,—deb qo'ydi Xolms, fonarni ko'tarib shiftni ko'zdan kechirarkan.

— Pastdan kirish ham qiyin,— dedi mister Merriuezer yerga yotqizilgan taxta toshlarni hassasi bilan urib ko'rib.— Jin ursin, xuddi tagi bo'shdek gumburlaydi-ya!— deb xitob qildi u hayrat bilan.

— Men sizdan shovqin solmasligingizni iltimos qilishga majburman,— dedi jahl bilan Xolms.— Sizning kasringizdan butun reja puchga chiqishi mumkin. Marhamat qilib, mana bu yashiklardan biriga o'tirsangiz-da, bizga xalal bermasangiz.

Basavlat mister Msrriuezer malol kelmagandek savatga borib o'tirdi. Xolms esa cho'kkalab fonar va lupa yordamida toshlarning oraliq'idagi tirqishlarni sinchiklab tekshira boshladi. Bir necha sekunddan so'ng tekshirishlarining natijasidan mamnun bo'lib, o'rnidan turdi-da, lupani cho'ntagiga solib qo'ydi.

— Hali kamida bir soat vaqtimiz bor,— deb qo'ydi u,— chunki ular muhtaram bo'nak kassa egasi uyquga ketmaguncha ishga kirishishlari mahol. Xo'jayin uyquga ketgach esa ular bir daqiqa fursatni ham qo'ldan berishmaydi, negaki, ishni qanchalik tez tugatishsa, qochib qolishlari uchun shuncha ko'p vaqt qoladi. Biz hozir, doktor,— shubhasiz, o'zingiz ham allaqachon payqagan bo'lsangiz kerak,— Londondagi eng boy banklardan biriga qarashli bo'limning omborida turibmiz. Mister Merriuezer —bank boshqarmasining raysi: u g'oyatda doshorak jinoyatchilarning xususan hozirgi vaqtda bu omborga alohida diqqat-e'tibor bilan qarashlariga nima majbur qilayotganini bizga tushuntirib beradi.

— Biz bu yerda Frantsiyadan olib kelingan oltinlarni saqlamoqdamiz,— dedi pichirlab direktor.— Bizni, bu oltinni o'g'irlash uchun urinib ko'rishadi, deb bir necha bor ogohlantirishgan.

— Frantsiyadan olib kelingan oltinlarni, dedingizmi?

— Ha. Bir necha oy muqaddam bizga oshiqcha mablag' darkor bo'lib qoldi. Biz Frantsiya bankidan o'ttiz ming napoleondor qarz oldik. Bu pullarning hali taxini

ham buzmaganimiz, ularning hamon omborimizda turgani keyinchalik hammaga ma'lum bo'lib ketdi. Men o'tirgan savatda ikki ming napoleondor bor, ular qavat-qavat zar qog'oz orasiga terilgan. Bankning bir bo'limida hozirgi vaqtda biz saqlayotganchalik miqdordagi oltin kamdan-kam saqlanadi, bu narsa direktorlarni tashvishlantirmoqda.

— Tashvishlanishga to'la asoslari bor, — deb qo'ydi Xolms.— Xo'p, endi tayyorlansak ham bo'lar. Uylaymanki, biror soat ichida hamma ish tamom bo'lsa kerak.

Bu fonarni, mister Merriuezer, biron qora narsa bilan to'sishga to'g'ri keladi...

— Qorong'ida o'tiramizmi?

— Qo'rqamanki, shunday qilishga to'g'ri keladi. Men odatdagi robberingizni o'ynayolmay qolmang, deb karta ola kelganman, chunki biz to'rt kishimiz. Ammo ko'rib turibmanki, dushman juda jiddiy tayyorlanganga o'xshaydi-ya, chiroqni ochiq qoldirish xatarli bo'lar edi. Bundan tashqari, bir-birimiz bilan joylarimizni almashtirishimiz kerak. Ular dovyurak odamlar, garchand biz ularga qo'qqisdan hujum qilsak-da, agar ehtiyot bo'lmasak, ular bizga shikast yetkazishlari mumkin, Men mana bu savatning orqasida turaman, siz manavilarning orqasiga yashirining. Men chiroqni talonchilarga to'g'rilashim bilanoq ularni shartta ushlang. Agar o'q otishsa Uotson, ularga tap tortmasdan o'q uzing. Men o'qlangan revolverimni yog'och yashik qopqog'iga qo'ydim-da, yashik orqasiga o'tib biqindim. Xolms fonar eshikchasini yopdi, biz zimziyo qorong'ida qoldik. Qizigan metall hidi bizga fonar o'chirilmaganligini, chiroq istagan daf'ada yarq etib ketishi mumkinligini eslatib turardi. Sabr bilan kutishdan sergaklangan asablarim qo'qqisdan hammayog'ni chulg'agan bu zulmatdan, zax yerto'laning sovuq nafasidan qaqshayotgan edi.

— Ularning qochib chiqib ketishlari uchun faqat bir yo'l bor — izlariga qaytib, uy orqali Seks-Koburg-skverga chiqishlari mumkin,— deya shivirlab qo'ydi Xolms.— Ishonamizki, iltimosimni bajo keltirgan bo'lsangiz kerak, Jons?

— Inspektor bilan ikki ofitser ularni ko'cha eshik oldida kutib turibdi.

— Demak biz hamma telik-teshiklarni berkitibmiz. Endi churq etmay kutishimiz kerak, xolos.

Vaqt shu qadar imillab o'tardiki! Aslida atigi biru chorak soat vaqt o'tgan bo'lsa-da, nazarimda tun nihoyasiga yetib tepada tong otayotgandek tuyuldi. Qimir etgani qo'rqqanimdan oyoqlarim uvishib tolib ketdi, asablarim tarang edi. Birdan pastda g'ira-shira shu'la ko'rib qoldim.

Dastlab bu yerdagi toshlardan birini yoritib turgan g'ira-shira uchqun edi. Hademay uchqun sarg'ish shu'laga aylandi. Keyin hech qanday shovqinsiz tuynuk ochildi, yorug' bo'lib turgan bo'shliqning o'rtasida xotinlarnikiga o'xshagan oppoq qo'l ko'rinib, qandaydir buyumni paypaslayotgandek bo'ldi. Barmoqlari qimirlayotgan bu qo'l bir minutchada pastda ochilgan tuynukdan chiqib turdi. So'ngra qanday qo'qqisdan paydo bo'lgan bo'lsa, shunday tez g'oyib bo'ldi, yana hammayoqni qorong'ilik chulg'adi, faqat ikki tosh orasidagi torgina tirqishdan xiragina yorug' chiqib turardi.

Biroq, bir daf'adan keyin serbar oq toshlardan biri g'ichirlagancha ag'darilib tushdi-da, uning o'rnida chorqirra chuqur o'ra paydo bo'lib, undan yarq etib, fonar yorug'i tushdi. O'ra ustida soqol-mo'ylovi qirtishlab olingan yigitcha ko'rindi; noma'lum odam har tomonga sinchiklab ko'z yugurtirdi: ikkn qo'li o'ra labiga yopishdi, o'radan yelkasi ko'rindi, keyin butun gavdasi ko'tarildi, tizzasini yerga tiradi. Bir lahzadan so'ng notanish odam tamoman buyoqqa chiqib, endi o'rtog'ini tortib olmoqda edi. O'rtog'i ham o'ziga o'xshagan kichkina va chaqqon, oq yuzli, jingalak qizg'ish-malla sochli edi.

— Hammasi joyida, — deb shivirladi u. — Iskana bilan qoplar sendami?.. Ming la'nat! Sakra, Archi, sakra, men o'zimni qutqaraman.

Sherlok Xolms uning yoqasidan bo'g'ib oldi. Ikkinchi o'g'ri kovakka urib qoldi; Jons uni ushlab olmoqchi bo'lgan edi, ammo uddalayolmadi chamasi: tarillagancha latta yirtilyotganini eshitdim. Revolverning milida shu'la yiltiradi, ammo Xolms ovchilar qamchisi bilan asirning qo'liga bir urdi, revolver jaranglaganicha toshga tushdi.

— Foydasi yo'q, Jon Kley, — dedi Xolms muloyimlik bilan. — Siz qo'lga tushdingiz.

— Ko'rib turibman, — deb javob berdi u mutlaqo xotirjam. — Ammo o'rtog'im qochib qoldi, sizlar pidjagining barinigina ushlayoldinglar.

— Uni eshikning orqasida uch kishi poylab turibdi, — dedi Xolms.

— E, shunaqami! Qoyilman Tabriklayman sizni.

— _Men ham sizni tabriklayman. Mallalar haqidagi undirmangiz beqiyos va muvaffaqiyatli chiqqan.

— Oshnangizni hozir ko'rasiz, — dedi Jons — U iniga urib ketishda mendan chaqqonroq ekan. Mana endi qo'llaringizga kishan uraman.

— Iflos qo'llaringizni tegizmang, mumkin bo'lsa! Menga tegmang! — dedi bandimiz qo'liga kishan urilgach. — Siz hoynahoy mening tomirlarimda qirollar qoni oqayotganidan bexabar bo'lsangiz kerak. Mumkin bo'lsa, menga murojaat qilayotganingizda «ser», deb atab, «mumkin bo'lsa», deb iltimos qiling.

— Juda soz, — dedi Jons zaharxanda bilan. — Mumkin bo'lsa, ser, yuqoriga chiqib kebga marhamat qilsangiz, u siz' tabarruklarni politsiyaga olib boradi.

— Ha, bu boshqa gap, — dedi Jon Kley xotirjam.

U bizga salobat bilan bong irg'ab, iztopar qo'riqchiligida bamaylixotir chiqib ketdi.

— Mister Xolms, — dedi Merriuezer bizni ombordan boshlab chiqayotib, — bankimiz sizning bu xizmatlaringizga qay tariqa minnatdorchilik bildirishi kerakligini bilolmay turibman gapning rosti. Siz kattakon bir o'g'irlikning oldini olib qoldingiz.

— Mening o'zim ham mister Jon Kley bilan orani ochiq qilib qo'yishim kerak edi, — dedi Xolms. — Bugun ishga sarflagan xarajatlarim unchalik ko'p emas, sizning bankingiz ularni shak-shubhasiz to'lasa kerak, zotan, rostini aytganda, men Mallalar uyushmasi haqidagi ajoyib qissani eshitarkanman, beqiyos bir sarguzashtni boshimdan kechirib, yaxshigina bir mukofotga sazovor bo'ldim...

— Bilasizmi, Uotson, — deb tushuntirdi erta nahorda Sherlok Xolms, biz Beyker-stritda bir stakandan sodali viski ichib o'tirarkanmiz. — Mallalar uyushmasi

haqidagi aql bovar qilmaydigan bu e'lon bilan «Britaniya qomusini ko'chirib yozishdan kuzatilgan birdan-bir maqsad kaltafahm bo'nak kassasi egasining har kuni bir necha soat uyidan chiqarib yuborish uchungina kerak bo'lgani menga avval boshdanoq aniq ma'lum edi. Ular tanlagan vosita g'alati-yu, biroq bu vositaga amal qilib ular maqsadlariga erishishibdi. Boshdan-oyoq bu rejani tuzishdya Kleyning serishtiyoc zehniga sherigi sochining rangi turtki bo'lgan. Haftasiga to'rt funt Uilson uchun tuzoqlik vazifasini bajargan, ular minglarcha funtdan umidvor ekan, to'rt funtning yuziga borisharmidi! Ular gazetaga e'lon berishgan; bir firibgar idora uchun vaqtincha ijaraga joy olgan, ikkinchi firibgar o'z xo'jayinini u yerga borishga ko'ndirgan, ikkovlari har kuni ertalab uning yo'qligidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lganlar. Yordamchisi yarim maoshga rozi bo'lib, shu bilan qanoatlanganini eshitishim bilanoq buning tagida biror gap borlingini payqadim.

— Ammo ularning niyatlarini qanday bildingiz?

— Malla mijozimizning muassasi — qashshoq, uning butun kvartirasida shu qadar murakkab o'yinga hech arzigulik narsa yo'q. Binobarin, ular kvartiradan tashqaridagi biron narsani ko'zda tutishgan. Bu nima bo'lishi mumkin edi? Men yordamchisining surat olishga ishqiboz ekanligini, bu ishqibozlik bahonasida nima uchundir yerto'laga tushib turishini esladim. Yerto'la! Mana chigal ipping ikkinchi uchi. Men Uilsondan uning sirli yordamchisini surishtira-surishtira, Londondagi eng sovuqqon, dovyurak jinoyatchilardan biriga to'qnash kelib qolganimni payqadim. U yerto'lada qandaydir murakkab ish bilan band, nega deganda ikki oydan beri yerto'lada har kuni bir necha sozlab ishlarkan. U yerda nima qilishi mumkin? Faqat bir ish: allaqanday boshqa binoga olib boradigan lahim qaziyotgan bo'lishi kerak. Shundan xulosaga kelgach, men sizni boshlab shu voqealar bo'layotgan joy bilan tanishgani jo'nadim. Hassam bilan toshko'chani urib ko'rganimda siz ta'jublandingiz. Men esa lahimning qay tomonga qarab qazilayotganini — ko'cha tomongami yoki orqa tomongami, shuni bilmoqchi edim. Ma'lum bo'ldiki, lahim ko'cha tomondan qazilmayotgan ekan. Men borib qo'ng'iroqni chaldim. Kutganimdek, eshikni yordamchisi ochdi. Shungacha u bilan uncha-muncha to'qnash kelgan bo'lsak-da, ammo bir-birimizning yuzimizni ko'rmagan edik. Bu gal ham men uning yuziga qaramadim. Tizzalarinigina ko'rmoqchi edim. Tizzalarining iflos, g'ijimlangan, qirilganligini ko'rsangiz siz ham payqashingiz mumkin edi. Bu ko'p soatlar davomida lahim qazish bilan band bo'lganidan guvohlik berib turardi. Endi bu lahimni qayoqqa ketayotganini aniqlashgina qolgan edi. Men muyulishdan burilishim bilan shahar va shahar atrofi bankining lavhasini ko'rdimu masala hal bo'lganini fahmladim. Kontsertdan so'ng, siz-uyingizga ketgach, men Skotlend-Yardga bordim, u yerdan esa bank boshqarmasi raisining huzuriga qarab jo'nadim.

— Siz ularning bankni xususan shu kecha talashga urinishlarini qayoqdan bildingiz? — deb so'radim men.

— Mallalar uyushmasining idorasini yopish bilan ular mister Jebez Uilsondan xoli bo'lishga ortiqcha muhtoj emasliklarini, boshqa so'z bilan aytganda, lahimni qazib bo'lganliklarini bildirishdi. Bundan shu narsa ma'lum ediki, ular lahimdan tezroq foydalanib qolishga harakat qiladilar, chunki, birinchidan, uni ko'rib qolishlari,

ikkinchidan esa oltinni boshqa joyga olib borib qo'yishlari mumkin edi. Shanba ular uchun ayniqsa qulay kun edi, negaki, qochishlari uchun bir kecha-kunduz ortiq vaqt berar edi. Mana shu mulohazalarning hammasi asosida men, o'g'irlik yaqin bir kechada sodir bo'ladi, degan xulosaga keldim.

— Bu mulohazalaringiz g'aroyib!— dedim zavq bilan samimiy.— Siz o'z fikrlaringizni uzun zanjirdek shundan tizgansizki, uning har bir bo'g'ini mustahkam.

— Bu hodisa meni diqqatbozlikdan xalos qildi,— deb qo'ydi Sherlok Xolms esnab.— Attang, yana zerikib, diqqatim oshib kelayotibdi shekilli! Mening butun umrim — kundalik hayotimizning bir xilda diqqinafaslik bilan o'taverishiga chap berishga harakat qilishdan iborat. Ba'zan men hal qiladigan kichkina jumboqlar shu maqsadga erishishimga yordam beradi.

— Siz insoniyatning chinakam valine'matisiz,—dedim men.

Xolms kiftini qisdi:

— Darhaqiqat uncha-muncha foyda keltirsam kerak. «L homme c'est rien — l'oeuwe c'est “ degan ekan Gyustav Flober Jorj Sandga yozgan xatida.

Artur Konan Doylning “Sherlok Xolms haqida hikoyalar” kitobidan.